

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətində hüquqi dövlət quruculuğu məsələləri və siyasi-hüquqi fikrin inkişafı

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan demokratik fikrinin, milli məfkurənin nümayəndələri xalqımızın zəngin mənəvi-mədəni irsinə əvəzsiz töhfələr bəxş etmiş, milli birliyin formalaşmasında, milli məmlik şüurunun yaranmasında, oyanışında, inkişafında və təşəkkülü prosesində uzun illər boyunca layiqli xidmətlər göstərmişlər. Lakin onların yaradıcılıqları uzun illər boyunca ciddi araşdırmalardan kənarda qalmışdır. Ən yaxşı halda isə belə zəngin elmi-fəlsəfi irsə yanaşmalarda, tədqiqatlarda hər zaman və hər yerdə tamamilə birtərəfliyə yol verilmiş, qəlibə, çərçivəyə salınmış formada yanaşılmışdır.

Hələ XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan demokratik fikrinin görkəmli nümayəndələri yenilikçilik, müasirlik ideologiyasına sədaqət nümayiş etdirmək yolu ilə millətini azad ola bilməklə müstəqil, azad dövlətinə sahib çıxma biləcəyi amalıni gizlin-gizlin vurğulayırdılar. Xalqı, milləti bu amal uğrunda çarpışmağa çağırırdılar və onları buna hazırlayırdılar.

Güclü sosial sarsıntılar və sinfi qarşıdurmalar şəraitində yaşayıb mübarizə aparan bu görkəmli mütəfəkkirlər nəinki əməli fəaliyyətləri, habelə elmi-nəzəri araşdırmaları ilə də bütünlüklə öz həyatlarını Azərbaycan xalqının, eləcə də türk dünyasının azadlıq mübarizəsinə həsr etmiş, zəngin nəzəri irs qoyub getmişlər. Onların dövlət və hüquq haqqında təlimləri də bu qəbildendir.

Hazırda Azərbaycanda köklü siyasi və sosial-iqtisadi islahatların həyata keçirildiyi bir dövrdə hüquqi dövlət quruculuğu, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşdırılması dövlət və hüquq nəzəriyyəsinin əsas problemlərinə yeni yanaşmalar, mövcud dəyərlər sistemə yenidən baxmağı, yeni mənəvi-hüquqi ideyalar ortaya qoymağı tələb edir.

Buna isə yalnız bəşəriyyətin, o cümlədən Azərbaycan xalqının mənəvi-siyasi təcrübəsinə istinad etməklə, görkəmli mütəfəkkirlərimizin nəzəri irsini dərindən öyrənməklə nail olmaq olar.

1991-ci ildə Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra xalqımız ilk demokratik respublikasını, onun yaradılmasında iştirak edənlərin hamısını böyük hörmət və ehtiramla, minnətdarlıqla yad edir. Onların fəaliyyəti, gördüyü işlər xalqımızın xatirəsində əbədi həkk olunmuşdur. Ümummilli lider Heydər Əliyev də Azərbaycan xalqının qabaqcıl, mütəfəkkir insanlarının xidmətlərini böyük minnətdarlıq hissi ilə qeyd edir, AXC-nin yubileyləri ilə bağlı çıxışlarında, imzaladığı sənədlərdə Cümhuriyyətin yaranmasında böyük işlər görmüş, xidmətlər göstərmiş şəxsiyyətlərin Azərbaycan xalqının həyatında, tarixində, gələcək taleyində oynadıqları böyük rola öz hörmət və ehtiramını bildirirdi. Ulu Öndər Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin xalqımızın tarixi taleyində xüsusi rolunu nəzərə alaraq 1998-ci ildə Cümhuriyyətin 80 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında xüsusi Fərman imzalamışdır. Ümummilli lider Heydər Əliyev özünün 2001-ci il, Yeni əsr və III minillik münasibətilə Azərbaycan xalqına müraciətində XX əsrdə xalqımızın əldə etdiyi ən böyük nailiyyətlər sırasında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılmasını da qeyd etmişdir. Müraciətdə qeyd edildiyi kimi, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qısa müddət ərzində həyata keçirdiyi ciddi tədbirlər sayəsində bütün dövlətçilik atributları - öz parlamenti, hökuməti, ordusu və pul vahidi olan müstəqil, suveren bir dövlətə çevrilmişdir.

O, bütün dövlətçilik göstəricilərinə və prinsiplərinə görə Şərqdə ilk demokratik



respublika idi. Azərbaycan Milli Şurasının 1918-ci il mayın 28-də qəbul etdiyi tarixi bəyannamə yeni yaranmış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin daxili və xarici siyasətinin başlıca prinsiplərini bütün dünyaya bildirdi. Bəyannamədə elan edilmiş prinsiplər - Azərbaycan xalqının öz müqəddəratını müəyyən etmək, insanların hüquq bərabərliyinə hörmət, bütün xarici dövlətlərlə, habelə qonşu xalqlarla dinclik və əmin-amanlıq şəraitində yaşamaq, bir-birinin suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə hörmətlə yanaşmaq prinsipləri Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin beynəlxalq nüfuzunu artırdı. 1920-ci ilin yanvarında Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyi de-fakto tanındı.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti gərgin və mürəkkəb ictimai-siyasi şəraitdə cəmi 23 ay fəaliyyət göstərsə də, sonrakı nəsillərin yaddaşında xalqımızın tarixinin ən parlaq səhifələrindən biri kimi həmişə qalacaqdır. O, demokratik dövlət quruculuğu, iqtisadiyyat, mədəniyyət, təhsil, səhiyyə, hərbi quruculuq sahələrində atdığı mühüm addımları başa çatdırma bilməsə də, onun qısa müddətdə həyata keçirdiyi tədbirlər xalqımızın tarixində silinməz iz buraxmış, milli dövlətçilik ənənələrimizin bərpası işində böyük rol oynamışdır.

Ən əsası odur ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti az yaşasa da, xalqımızda azadlıq, müstəqillik fikirlərini daha da gücləndirmiş oldu.

Bu Cümhuriyyətin yaradılmasında müstəsna xidmətləri olan Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Əlimərdan bəy Topçubaşov, Fətəli xan Xoyski, Həsən bəy Ağayev, Nəsim bəy Yusufbəyli, Mehdi bəy Hacınski, Məmməd Yusif Cəfərov, Xudadad bəy Rəfibəyov, Səməd bəy Mehmandarov, Əli ağa Şixlinski, Sultan Məcid Qənizadə, Xəlil bəy Xasmməddov, Əhməd bəy Pepinov, Şəfi bəy Rüstəmbəyov kimi görkəmli ictimai xadimlərin xatirəsini qədirbilən Azərbaycan xalqı bu gün də böyük ehtiram hissi ilə yad edir.

AXC-nin Azərbaycanın dövlətçilik tarixindəki rolu bu gün də hörmətlə xatırlanır, Cümhuriyyət rəhbərlərinin xatirəsi əziz tutulur.

Bunu Prezident İlham Əliyev tərəfindən qəbul edilən qərarlar aşkar şəkildə ifadə edir. Prezident İlham Əliyevin Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 90 illik yubileyinin, həmçinin Cümhuriyyətin 100 illik yubileyinin, Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin 130 illik, Əlimərdan bəy Topçubaşovun 150 illik yubileylərinin keçirilmə-

si haqqında sərəncamları bu qəbildən olan nümunələr sırasında xüsusi olaraq qeyd edilməlidir.

2018-ci ildə Azərbaycan milli dövlətçilik tarixində xüsusi yer tutan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılmasının 100 illiyi tamam olur. Prezident İlham Əliyevin ilk milli dövlətimizin 100 illiyi ilə bağlı imzaladığı Sərəncamda Cümhuriyyətin yaradılması XIX əsrin sonları və XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın yaşadığı parlaq mədəni yüksəliş mərhələsinin məntiqi yekunu kimi səciyyələndirilir və qeyd olunur ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti öz üzərinə götürdüyü çətin tarixi vəzifəni imkanlarının ən son həddində çalışaraq şəərəflə yerinə yetirdi. Azərbaycanın ilk parlamenti və hökuməti, dövlət aparatı təşkil edildi, ölkənin sərhədləri müəyyənləşdirildi, bayrağı, himni və gerbi yaradıldı, ana dili dövlət dili elan edildi, dövlət quruculuğu sahəsində ciddi tədbirlər həyata keçirildi. Ölkənin ərazi bütövlüyü və milli təhlükəsizliyi təmin edildi, qısa müddətdə yüksək döyüş qabiliyyətli hərbi hissələr yaradıldı, milli tələblərə və demokratik prinsiplərə uyğun dövlət orqanları quruldu, maarifin və mədəniyyətin inkişafına xüsusi diqqət yetirildi, Azərbaycanın ilk universiteti təsis olundu, təhsil milliləşdirildi, xalqın sonrakı illərdə mədəni yüksəlişi üçün zəmin hazırlayan, ictimai fikir tarixi baxımından müstəsna əhəmiyyətli işlər görüldü.

Mövcudluğunun ilk günlərindən xalq hakimiyyəti və insanların bərabərliyi prinsiplərinə əsaslanan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti bütün ölkə vətəndaşlarına eyni hüquqlar verərək irqi, milli, dini, sinfi bərabərsizliyi ortadan qaldırdı. Cümhuriyyət Parlamentinin il yarımlıq fəaliyyəti boyunca qəbul etdiyi qanunlar milli dövlətin müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsinə, siyasi və iqtisadi inkişafa, mədəniyyət və maarif sahələrində sürətli irəliləyişə imkan verdi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti daim sülhsevər siyasət apararaq bütün dövlətlərlə qarşılıqlı əməkdaşlıq əlaqələri yaratmağa və bir-birinin hüquqlarına hörmət prinsipləri əsasında münasibətlər qurmağa cəhd göstərirdi. Dünya birliyi tərəfindən tanınmış Xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyəti sayəsində Azərbaycanın beynəlxalq hüquq subyekti olması 1920-ci ilin aprel ayındakı bolşevik işğalından sonra Azərbaycanın bir dövlət kimi dünyanın siyasi xəritəsindən silinməsinin qarşısını aldı.

Sərəncamda göstərilirdiyi kimi, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti təcavüzə məruz qaldığı üçün qarşıya qoyduğu məqsədlərə tam müvəffəq ola bilmədən süquta uğrasa da, onun şüurlarda bərqərar etdiyi müstəqillik ideyası unudulmadı. Azərbaycan xalqı ötən dövr ərzində milli dövlətçilik atributlarının bir çoxunu qoruyub saxlaya bildi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması və fəaliyyəti, milli-demokratik və azadlıq hərəkatına rəhbərlik etmiş qabaqcıl, müərəqqi xadimlərin böyük rolunu bir daha təsdiq etmiş oldu. Cümhuriyyətin banilərindən və rəhbərlərindən həyatı, siyasi və dövlətçilik fəaliyyəti, ictimai-siyasi baxışları ibrətamiz nümunədir. Azərbaycan milli hərəkatının görkəmli nümayəndələrinin müstəqil dövlətçiliyin təşəkkül tapmasında rolunun hərtərəfli və kompleks öyrənilməsi siyasi-hüquqi təlimlər tarixi fənni qarşısında duran mühüm vəzifələrdəndir.

✍ **Qəhrəman Behbudov,**
Naxçıvan Dövlət
Universitetinin Hüquq fənləri
kafedrasının müdiri,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

Ermənistanın çıxış yolu işğalçılıq siyasətindən əl çəkməsidir

Müstəqil Azərbaycanın xarici siyasətində əsas prioritet ölkənin ərazi bütövlüyünü təmin etmək, tez bir zamanda Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ədalətli həllinə nail olmaqdır. İşğalçı Ermənistan isə beynəlxalq hüquqa əhəmiyyət vermir, onları kobud şəkildə pozur, dünya ictimaiyyətinə sayğısızlıq nümayiş etdirir. Ona görə də Azərbaycanda Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən xarici siyasət kursunda Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli hər zaman əsas vəzifə kimi qarşıya qoyulur.

Müqəddəs Ramazan ayı münasibətilə iyunun 6-da təşkil olunan iftar süfrəsində Prezident İlham Əliyev problemin həllinə baxışını növbəti dəfə ortaya qoyub, işğalçı Ermənistanın təcavüzkar siyasətini tənqid edib, həmçinin Serj Sarkisyan rejiminin erməni xalqını uzun müddət öz girovuna çevirməsinə toxunub: "Mənim illər ərzində dediyim sözləri indi erməni xalqı deyir. Mən dünyanın ən ali kürsüsündən - BMT kürsüsündən Ermənistanın əvvəlki kriminal rejimini ifşa etmişəm. Onları öz adları ilə çağırıram. Onları Xocalı soyqırımında ittiham etmişəm, hərbi cinayətlərdə ittiham etmişəm. Ermənistanın əvvəlki hakimiyyətini qaniçən, kriminal, quldur rejim adlandırmışam. Bütün bunlar həqiqətdir. Mən həqiqəti demişəm, indi bu həqiqəti erməni xalqı deyir. Nəhayət, indi erməni xalqı anlayıb ki, onlara 20 il ərzində kriminal xunta rejimi rəhbərlik edib. O kriminal xunta rejimi ki, ancaq öz maraqlarını güdür, o rejim ki, onun yarıtmaz və cinayətkar fəaliyyəti nəticəsində Ermənistan bu acınacaqlı vəziyyətə düşüb. Mən dəfələrlə demişdim ki, Ermənistanda iqtisadi böhran, demokratiya böhranı yaşanır, ölkə boşalır, hər il on minlərlə insan o ölkəni həmişəlik tərk edir, Ermənistanda inkişaf üçün heç bir perspektiv yoxdur. Demişəm ki, Azərbaycan Ermənistanı dalana çevirib, iqtisadi, siyasi, nəqliyyat dalanına çevirib. Nəyə görə? Ona görə ki, Ermənistan torpaqlarımızı işğal edibdir. İndi bütün bunları erməni xalqı deyib və deyir. Bu, bir daha onu göstərir ki, bu münaqişədə Azərbaycan öz istədiyinə nail olacaq, həqiqəti, ədaləti bərpa edəcək".

Mövzu ilə bağlı mətbuata açıqlama verən Milli Məclisin deputatı Elman Məmmədov bildirib ki, Azərbaycanın münaqişə ilə bağlı yeganə mövqeyi ərazi bütövlüyümüzün təmin olunmasıdır. Azərbaycan Prezidenti bu mövqeyi hər zaman ən yüksək səviyyəli tədbirlərdə insanların diqqətinə çatdırır: "Ölkəmizin başçısı cənab İlham Əliyev iyunun 6-da bir daha bəyan etdi ki, Ermənistanın normal yaşaması, bir dövlət olaraq fəaliyyət göstərməsi üçün yeganə çıxış yolu qonşu dövlətlər, xüsusilə də Azərbaycan və Türkiyə ilə düşmənçilik, işğalçılıq siyasətindən əl çəkməsidir. Ancaq bu halda, Ermənistanda normal həyat tərzini mövcud ola bilər. Dövlət başçısı diqqətə çatdırdı ki, eğer Ermənistanın yeni rəhbərliyi özündən əvvəlkilərin yolunu davam edərsə, o zaman erməni xalqının vəziyyəti daha da pis vəziyyətə düşəcək".

✍ **Mənsumə Babayeva,**
"iki sahil"